

NINA ČULJAK – EDITA VUČIĆ, *Kasnosrednjovjekovna arheologija Bosne i Hercegovine u svjetlu (novih) arheoloških istraživanja*, JU "Centar za kulturu i turizam" Cazin – Muzej Bosanskog Kraljevstva – Sveučilište u Mostaru, Cazin – Mostar, 2024., 190 str.

Knjiga *Kasnosrednjovjekovna arheologija Bosne i Hercegovine u svjetlu (novih) arheoloških istraživanja* autorica Nine Čuljak i Edite Vučić objavljena je 2024. godine u izdanju JU "Centar za kulturu i turizam" Cazin – Muzej Bosanskog Kraljevstva i Sveučilišta u Mostaru. Na početku knjige nalaze se *Zahvale* i *Uvod*, a potom slijedi sedam numeriranih poglavlja. Knjiga završava s *Umjesto zaključka*, *Literaturom* i *Prilozima*.

Nakon *Uvoda* (str. 11-12) slijedi prvo poglavlje naslovljeno *Povijest istraživanja* (str. 13-20), u kojemu autorice donose općeniti pregled razvoja arheologije i arheoloških istraživanja na području Bosne i Hercegovine. Poseban naglasak stavljen je na razdoblje od kraja 19. stoljeća, odnosno od austro-ugarskog osnivanja Zemaljskoga muzeja u Sarajevu u čijemu su *Glasniku Zemaljskog muzeja* u sljedećim desetljećima objavljeni brojni arheološki radovi. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata posebno su do izražaja došla arheološka istraživanja na polju srednjovjekovne arheologije. Drugo poglavlje *Kasnosrednjovjekovni lokaliteti* (str. 21-35) donosi opći pregled arheoloških istraživanja kasnosrednjovjekovnih gradova i utvrda, nekropola sa stećcima, sakralnih objekata, dok treće poglavlje *Arheološka istraživanja kasnosrednjovjekovnih lokaliteta od 2000. do 2022. godine* (str. 37-39) donosi sažet prikaz osnovnih informacija o arheološkim istraživanjima u navedenom razdoblju.

Središnji i najopširniji dio knjige čini četvrto poglavlje naslovljeno *Lokaliteti* (str. 41-111). Poglavlje donosi prikaz više od 40 arheološki istraženih srednjovjekovnih lokaliteta na području Bosne i Hercegovine, a riječ je o sljedećima: Krešića greblje, Paoča; Varda, Knešpolje; Stećci, Kočerin – nova škola; Ričina; Kopošići; Potkriž u Divičanima; Banje – Kaursko groblje, Gornji Tičići; Zgošća kod Kaknja; Glavica u Han Biloj; Mašeta u Fazlićima; Perin Han; Metaljica u Vilovcu; Klisa u Gučoj Gori; Šabići; Gornja Višnjica; Mravinjac u Čelebićima; Podvornice u Lištanima; Manastirište u selu Gornji Kijevci; Crkvina – Bjelosavljevići; Skakava Gornja – Zidine; Crkvine u Veseloj

kod Bugojna; Mili – Krunidbena crkva bosanskih kraljeva; Tekija na vrelu Bune; Stara jezgra grada Mostara; Stari grad Klobuk; Crkvina – Miloševo Brdo; srednjovjekovna nekropola manastira Žitomislić; crkva u Kočelima; Budak u Gornjim Potočarima; Crkvišta u selu Medna; Zidine u Šušnjarima; Stari grad Blagaj; Stari grad Ljubuški; Stari grad Počitelj; Stari grad Visoki; Gorica – Šamatorje; Manastir Zavala; Crkvina u Zavali; Rataja kod Miljevine; Atik džamija u Bijeljini; Hatelji i Milavići; Rapovine – groblje i crkva sv. Petra; Stare kuće – Nikolići, Donje Breške; Vidića Guvno – Vranjevo Selo; Sejmenska džamija te još nekoliko lokaliteta čija su istraživanja završena ili su u tijeku, ali još uvijek nisu objavljeni rezultati istraživanja. Na temelju predstavljenih podataka o istraživanju arheologa u nepunoj prvoj četvrtini 21. stoljeća, vidljivo je da su njihovu pozornost najviše privlačile srednjovjekovne nekropole ili pak sakralni objekti.

Sljedeće poglavlje naslovljeno je *Tipologija grobova* (str. 113-125) s dva podnaslova, a donosi pregled ukopâ na istraženim lokalitetima od 2000. do 2022. godine. Tipologija grobova obuhvatila je desetak različitih vrsta grobnih cjelina. Poglavlje *Analiza ljudskog osteološkog materijala* (str. 127-139) donosi rezultate analiza ljudske osteološke građe sa sljedećih lokaliteta: Krešića greblje – Paoča; Ričina – Posušje; Kopošići – Ilijaš; Potkriž – Divičani; Lištani – Podvornice; Gornji Potočari – Srebrenica; Zidine u Šušnjarima; Metaljica – Hadžići; Vesela Straža kod Bugojna; Glavica – Han Bila; Klisa – Guča Gora; Alihodže; Mili – Arnautovići; Zgošća kod Kaknja. Analize osteoloških ostataka vrlo su važne jer mogu pružiti rezultate o životu ne samo pojedinaca nego i cijele zajednice.

Posljednje poglavlje u knjizi, *Otkriće novih nalaza – doprinos razumijevanju distribucije i korištenja određenih tipova artefakata* (str. 141-174), donekle se nastavlja na prethodna dva poglavlja jer donosi prikaz nalaza koji su pronađeni tijekom arheoloških istraživanja u promatranom razdoblju. Među takvim nalazima autorice posebno ističu naušnice, prstenje, dijademe i ukrasne aplike, puceta (gumbe i dugmad), potkove ili potplate za obuću, različito oružje i oruđe te konjičku opremu, ostatke tekstila, stakleno i keramičko posuđe, različite primjerke novca, ostatke kamene plastike i fresko-slikarstva, pojaseve i slično. Većina nalaza pronađena je prilikom istraživanja grobova, dok je manji dio pronađen u istraživanju gradova ili utvrda.

Knjiga *Kasnosrednjovjekovna arheologija Bosne i Hercegovine u svjetlu (novih) arheoloških istraživanja* arheologinja Nine Čuljak i Edite Vučić predstavlja rezultate arheoloških istraživanja koja su vršena na području Bosne i Hercegovine u prethodna nešto malo više od dva desetljeća, točnije od 2000. do 2022. godine. Uz prikaze i sintezu rezultata ostalih arheoloških istraživanja, knjiga posebnu važnost ima jer su autorice dodale i vlastita istraživanja koja su provodile u navedenom razdoblju. S aspekta suvremene medievistike, knjiga zauzima važno mjesto jer potvrđuje rastuću ulogu arheoloških istraživanja u proučavanju srednjovjekovnoga društva. Arheološka istraživanja omogućuju pristup aspektima prošlosti koji u pisanim vrelima često ostaju slabo vidljivi ili potpuno nepoznati. Djelo pridonosi boljem razumijevanju svakodnevnoga života, materijalne kulture i društvene strukture kasnosrednjovjekovnog Bosanskoga Kraljevstva, nadopunjujući spoznaje koje proizlaze iz povijesnih izvora. Knjiga je pisana vrlo jasnim znanstveno-popularnim stilom te je u tom pogledu preporučljiva ne samo arheolozima i stručnjacima iz srodnih disciplina nego svima koji se žele upoznati s rezultatima recentnih kasnosrednjovjekovnih arheoloških istraživanja.

Goran Mijočević